

KÖPRÜKÖY HANI*

Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU**

Eski İpek Yolu üzerinde seyahat eden çeşitli devlet ve ticaret adamları, seyyahlar, misyonerler ve savaşçılar, Erzurum-Horasan, Erzurum-Muş güzergahında, genellikle Çobandede Köprüsü¹ denilen yerde konaklayarak buldukları yer hakkında bir-iki cümle ile de olsa bilgi vermişlerdir. Ortaçağ Anadolu-Türk mimarisinde çok önemli bir yeri ve değeri bulunan bu Köprü'nün; Erzurum'u Hınıs-Varto-Muş yoluyla Van'a, oradan Hoy² üzerinden Tebriz ve Maverâünnehir'e öte yandan da Ağrı, Kars yoluyla Azerbaycan ve Kafkasya'ya bağlayan oldukça stratejik bir noktada kurulmuş olması, onun önemini daha da artırmaktadır.

Orta, Yeni ve Yakın Çağlar boyunca doğu-batı arasında yolculuk yapan çeşitli seyyahlarla birlikte, doğuda cereyan eden büyük savaşlarda da Çobandede çevresi, hem bir toplanma, geceleme ve dinlenme yeri, hem de stratejik bakımdan önemli bir geçiş noktası olma özelliğini devam ettirmiştir.

Bu tanıtım yazısının amacı, son yıllarda üzerinde hayli yayın yapılmış ve yapılmakta olan Çobandede Köprüsü³ değildir.

* Bu Han'ın tarihçesi ve Seyahatnamelerin temin edilmesi konusunda yardımcı olan Prof. Dr. Enver KONUKÇU'ya teşekkür ederim.

** Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü.

¹Çobandede Köprüsü Erzurum'a 58 km. uzaklıkta Hasankale ve Bingöl Çaylarının kesiştikleri noktada kurulmuş yedi gözlü (bugün altı) bir köprü olup Muş-Van güzergahına yol buradan ayrılmaktadır. Yörenin coğrafi durumu ile ilgili olarak bkz. HASBİ SOYLU: KöprükÖy İlçe Merkezi'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Atatürk Üniv. Sosyal Bil. Ens. Coğrafya ABD, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1996.

²Bu güzergahtaki duraklarla ilgili olarak bkz. O.C.TUNCER: "Bitlis-Van Karayolu Üzerindeki Hanlar". Sanat Tarihi Yıllığı, IX-X. İstanbul 1981, s.317-352.

³Çobandede Köprüsü hakkında metinde değinilen kaynaklardan başka bkz. A.Ş.BEYGU: Erzurum Tarihi Anıtları Kitabeleri, İstanbul 1936, s.210; C.ÇULPAN: Türk Taş Köprüleri, Ankara 1975; S.EYİCE: "Çoban Köprüsü" mad. TDV. İslâm Ansiklopedisi, C.8, İstanbul 1993, s.350-351; H.GÜNDOĞDU: "Erzurum ve Çevresinden Bazı Köprüler II: Çobandede Köprüsü". Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı 2, Erzurum 1996, s.43-68; F.İLTER: Osmanlılara Kadar Anadolu-Türk Köprüleri, Ankara 1978; İ.İLTER: "Çobandede Köprüsü'nün Öyküsü", Karayolları Bülteni, Ankara 1962, Sayı 148, s.22-23; E.KONUKÇU: Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Ankara 1992; Ay.Yz. "Çoban

Yolculukları sırasında buraya kadar gelip geceleme ve dinlenmek durumunda kalan yolcuların bu Köprü'nün batısında, adını yine bu köprüden almış olan Köprüköy ilçesinde bulunan **Han**'dır.

Han, Çobandede Köprüsü'nün 1 km. kadar batısında küçük bir yerleşim birimi iken, giderek gelişen ve son yıllarda ilçe (1990) haline getirilmiş olan Köprüköy'ün doğusunda, mahalleler arasında yer almaktadır (Resim:1). İlçenin nüfusu günümüzde 5500 kadardır.

Yöre ile ilgili yayınlarda ve seyahatnamelerde Erzurum-Bayazıt arasındaki konaklama yerleri sayılırken, Çobandede Köprüsü yakınlarındaki Köprüköy Han'ından bahsedilmekle birlikte günümüze kadar bu Han'ın yeri ve özellikleri üzerinde yeterince durulmamıştır.

Daha önceki bir araştırmamızda Çobandede Köprüsü ile ilgili kayıtların taranması sırasında Köprü'nün banisi tarafından yaptırıldığı kabul edilen⁴ ve tepede çevreye hakim bir noktada bulunan ancak, Kırım Savaşı (1854) sırasında harap durumda olduğu bildirilen Zaviye ve Türbe'nin⁵ yerinin tesbiti için beş-altı kişiden oluşan ekibimizle birlikte söz konusu tepeye çıkmış, tüm aramalarımıza rağmen hiçbir kalıntıya rastlayamamıştık. Köylülerden edindiğimiz bilgilere göre de 15-20 yıl öncesine kadar temellerinden bir kısmı ayakta olduğu belirtilen bu türbeden, günümüze hiçbir maddi delil kalmamıştı. Söz konusu tepede hiçbir kalıntının bulunamaması üzerine de 1996 yılı sonbaharında bir ikinci vakti Köprüköy'e gelmiş ve yaşlı kimselerle konuşmaya başlamıştık. Onlarla sohbetimiz sırasında buralarda bir de Han kalıntısının olması gerektiği üzerinde durmuştuk. Konuştuğumuz şahıslardan biri, "Aradığınız yapı, şu harabe olmasın?" diyerek bize 100 m. ilerideki bir kalıntıyı gösterdi. Gösterilen yere gittiğimizde

Köprüsü", Erzurum Gazetesi, 2 Haziran 1997, s.12 ve 9 Haziran 1997, s.8; İ.H.KONYALI: Erzurum Tarihi, İstanbul 1960; G.TUNÇ: Taş Köprülerimiz, Ankara 1978; R.H.ÜNAL: Les Monuments Islamiques Anciens de la Ville d'Erzurum et de sa' Region, Paris 1968; Ay.Yz.: "Erzurum İli Dahilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir inceleme", Atatürk Üniv. Ed. Fak. Araştırma Dergisi, Sayı 6, Ankara 1974, s.49-142.

⁴EVLİYA ÇELEBİ: Seyahatname, C.V. Dersaadet 1315, s.44-46; H.GÜNDOĞDU A.g.m., s.47; A.Ş.BEYGU: A.g.e., s.211; E. KONUKÇU: "Çoban Köprüsü", Erzurum Gazetesi, 2 Haziran 1997, s.12; 2 Haziran 1997 tarihinde Köprüköy Kaymakamlığı - Belediye Başkanlığı ve Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü işbirliğiyle şahsımızın da katıldığı Çobandede Köprüsü üzerinde "Tarih ve Kültürümüzde Çoban Köprüsü" konulu bir panel düzenlenmiştir.

⁵A.Ş.BEYGU: A.g.e., s.213; İ.H.KONYALI: A.g.e., s.442. A.PUŞKİN: Erzurum Yolculuğu (Çev. Ataol Behramoğlu), İstanbul 1981, s.45-46; Evliya Çelebi: A.g.e., s.44.

gerçekten çok harap, duvarlarındaki kesme taşların hemen tamamı sökülmiş vaziyette yer yer zemin seviyesine kadar indirilmiş, yer yer de birkaç metrelik iskeleti kalmış bir yapı ile karşılaştık. Bu yapının "KöprükÖy Hanı" olmaması için hemen hiçbir sebep yoktu (Resim: 2).⁶

KöprükÖy İlçesi'nin doğusundaki eski yerleşimde bulunan bu Han'ın üç yanı, özel şahıslara ait ev ve ahırlarla kuşatılmış idi. Öyle ki bazı evlerin çatış kirişleri Han'ın duvarlarında açılan oyuklara yerleştirilmişti.

Han'ı incelemeye koyduğumuzda; güneyde, ileri taşkın bir koridorun iki yanında sağlı-sollu ikişer hücreden meydana gelen bir girişe sahip olduğu, bu mekânların ortasındaki bir kapıdan da arkada, kareye yakın dikdörtgen planlı hol kısmına geçildiği izlenimi edinilmiştir. Doğu yönde yer alan ve yörede yaygın adıyla "tandır ocağı" denilen bir ocakla da içerisinin ısıtıldığı, ancak ocak izlerinin 1983 Horasan depreminde tamamen yıkıldığı ifade edilmiştir (Resim: 3).

Girişin sağ ve solundaki hücreler arasında derin bir eyvan biçimindeki girişin gerisinde yer alan kapının izleri tamamen kaybolmuşsa da bu kolların batı duvarına birleşen köşe kısmında bir başka evin köşe taşları olarak kullanılan kesme taşlar, yerinde durmaktaydı (Resim: 4).

Han'ın çevre duvarlarında yer yer iç ve dış kaplama taşlarının sökülmiş olmalarına rağmen bazı yerlerde duvarlar, 1.50 - 2.00 m. yükseğe kadar ayakta duruyordu. Taşların 60°'lik eğimle alternatif şekilde sağa ve sola yatırılmasıyla elde edilen örgü tekniği (Resim:5), yörede eski çağlardan beri kullanılan bölgesel özellik olarak görülmektedir. Arada kullanılan harcın sağlamlığı, asırlardır süren doğal ve insan tahribatına rağmen ayakta kalmış olmasıyla dikkat çekiyordu.

Han'ın çok harap durumda olması, kazı yapılmadan önce hakkında fazla bir şey söylemeye engel oluyordu. Ancak İngiliz seyyahı W.J. Hamilton'un verdiği bilgilere göre⁷; Han kesme taştan ve oldukça iyi bir işçilikle inşa edilmiş olup, dört bir yanda yuvarlak kulelerle takviye edilmişti. Güneyde birbirini takibeden koridorun iç ve dış kısımlarında iki giriş kapısı bulunuyordu. Dış kapı, iç kapıya göre daha süslü iken, bu süslemelerin taş oyma oldukları belirtilmiştir.

⁶Han. günümüzde ağıl olarak kullanılmakta ve özel şahısların evleri ile çevrili bulunmaktadır.

⁷W.J.HAMILTON: Researches in Asia Minor Pontus and Armenia. I, Hildesheim-Zürich-New York 1984, s.184-185.

Ayrıca ahır kısmının 25 feet yükseklikte tonozlara sahip ve her yönde beşer sıra oldukları (kare alanlı) ifade edilmektedir.

Günümüzde çevresi başka binalarla kuşatıldığı için tüm boyutlarıyla tanıtamadığımız Köprüköy Hanı'nın, oturma alanını ve iç düzenini de anlamak mümkün değildir.

* * *

Anadolu-Türk mimarisinin önemli yapı gruplarından birini oluşturan kervansaraylar, Ortaçağ Anadolu'sunda ticari hayatın ve yol güvenliğinin sağlanması konusunda emniyet sübabı olarak faaliyet göstermişlerdir. Doğuya ve batıya yapılan seferlerde kervanların konakladığı, yolcuların dinlendiği, orduların çadır kurduğu mekânlar olan kervansaray ve çevreleri, XII. yüzyılın sonundan XIX. yüzyıla kadar bu işlevlerini sürdürmüşlerdir.

Anadolu birliğinin kurulduğu ve refah seviyesinin yüksek olduğu XIII. yüzyılda ise sadece bir ihtiyaç amacıyla olmayan fakat yüksek sanat zevklerinin mahsulü olan kervansaraylar inşa edilmiştir. Bu gelenek Osmanlılarda da yeni menzil siteleri biçiminde ve daha kalıcı, yerleşik düzene geçilmeyi gerektiren bir politikaya dönüşmüştür.

Köprüköy Hanı'nın, Çobandede Köprüsü ile birlikte, XIII. yüzyılın sonlarına doğru H. 697 (m.1297) senesinde Gazan Mahmut Han'ın Veziri Çoban Suldüz tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir.⁸ Vezir Çoban'ın Köprü'nün kuzeyindeki tepede bir türbe ve zaviyesinin bulunduğu, ancak türbede yatan şahsın gerçek kimliğinin bilinmediği anlaşılmaktadır. Zira Çobandede'nin Medine'de öldüğü ve oraya defnedildiği tarihi kayıtlarda zikredilmektedir.⁹

Çobandede Köprüsü ile Han arasındaki 1 km.lik uzaklık, Köprü'nün bulunduğu kuzey yönün engebeli oluşuyla açıklanabilir. Köprüden geçildikten sonra Erzurum yönündeki doğal engebelerin düzlüğü dönüştüğü yere de bu Han yaptırılmıştır.

Köprüköy Hanı hakkında Çobandede Köprüsü ile birlikte en eski bilgilere XIV. yüzyılın başlarında buradan geçen Hafız Ebru'da¹⁰ rastlıyoruz. Arkasından Bezm-i Rezm yazarı Aziz bin Erdeşir Esterabadi,¹¹ Köprü'yü Cisr-i Çoban olarak tanıtır. Camiü'ddüvel¹² de

⁸ 3 No'lu dipnotta adı geçen eserler.

⁹ İBN KESİR: El-Bidaye ve'n Nihaye: Büyük İslam Tarihi (Çev.M. Keskin). İstanbul 1995. C.XIV, s.233.

¹⁰ HAFIZ-I EBRU: Chronique des rois Mongols en Iran (Çev. K.Bevanil). Paris 1936. s. 106.

¹¹ AZİZ BİN ERDEŞİR ESTERABADİ: Bezm-i Rezm (Çev.M.Öztürk). Ankara 1990. s.425.

¹² MÜNECCİMBAŞI: Sahaifü'l Ahbar. İstanbul 1285. C.II. s.332.

Çobandede Köprüsü'nün tarihi ve mimari özellikleri ile ilgili bilgiler aktarılmıştır.

Hamdullah Kazvî'nin Nüzhat'ül Qulub¹³ adlı eserinde Köprü, Pul-i Alişahi olarak geçer. Abu Bekr Tıhrânî'nin Kitab-ı Diyarbakriyya¹⁴'sında, "Muhammed Cuki Mirza'nın Karakoyunlu İskender'i takip ederken 30-60 bin kişilik ordu ile Çoban Köprüsü'ne vardığı, Kara ve Akkoyunlular'ın Karaz'da büyük bir muharebe yaptıkları" belirtilmektedir.

Şerafeddin Yazdî'nin Zafername¹⁵ adlı eserinde Köprü'nün çok harap olduğu ve Timur'un bu yöreden geçişi anlatılır. Tacüt Tevarih¹⁶'de de konu ile ilgili notlar yer almaktadır.

Osmanlı hükümdarlarından Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında Çaldıran Seferi'ne¹⁷ giderken, Kanuni Sultan Süleyman'ın isfrakeyn¹⁸ Seferi esnasında buradan geçtikleri bilinmektedir. Kanuni'nin bu sefer sırasında burada konakladığı, bazı imar faaliyetlerine giriştiği de anlaşılmaktadır. 10-12 yıl önce Köprüköy'ün doğusundaki tarlalar arasında bulunarak bir evin duvarında köşe taşı olarak kullanılan bir çeşme kitabesi (Resim:6), Kanuni'nin adını taşımaktadır. Kanuni'nin bu seferine katılan ve Çobandede çevresinin bir de minyatürünü yapan Matrakçı Nasuh'un¹⁹ yöreyi doğru biçimde yansıttığı da dikkati çekmektedir (Resim: 7). Bu minyatürde "Çoban Köprüsü" olarak belirtilen üstteki sahnede Köprü, beş kemerli olarak verilmiştir. Köprü'nün gerisinde ağaçlıklı tepeden başka bir yerleşim unsuruna rastlanmaz. Matrakçı'nın bu minyatürleri İstanbul'a döndükten sonra, Saray atölyelerinde çizdiği ve renklendirmesi yapıldığı için, çevredeki bazı ayrıntılar hafızasından silinmiş olmalıdır.

XVII. yüzyıl ortalarında H.1057 (1647) tarihinde ünlü gezginimiz Evliya Çelebi'de Çobandede Köprüsü'nden geçerek seyahatını sürdürmüş, Seyahatname'sinde Köprü'yü "Altın Halkalı

¹³HAMDULLAH KAZVİNİ: Nüzhat'ül Qulub (Çev. Guy le Strange), London 1919, s.222.

¹⁴ABU BAKR-İ TİHRANİ: Kitab-ı Diyarbakriyya = Akkoyunlular Tarihi (Yay. N.Lugal-F.Sümer), Ankara 1993, C.I. s.112.

¹⁵Ş. YAZDİ: Zafername, C.II. s.467.

¹⁶HOCA SAADETTİN EFENDİ: Tacüt Tevarih (Haz.İ.Parmaksızoğlu), C.I. İstanbul 1992, s. 257.

¹⁷M.C.ŞEHABEDDİN TEKİNDAĞ: "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Selim'in İran Seferi", Tarih Dergisi, C.XXII. İstanbul 1968 s.62.

¹⁸NASUH ES'SİLAHİ EL MATRAKİ: Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn (Haz.H.G.Yurdaydın), Ankara 1976 s.81. Minyatür 24 a.

¹⁹NASUH ES'SİLAHİ EL MATRAKİ: A.g.e., s.24 a.

Köprü" olarak nitelendirmiş²⁰ ve Köprü yakınındaki Han'dan bahsetmemiştir.

Feridun Bey'in Münşeât es-Selâtin²¹ adlı eserinde (Safer 941 dolayları) buradan geçişi konu edinilmiş ve çevre hakkında bilgi verilmiştir.

Müneccimbaşı tarafından yazılmış Sahaifü'l Ahbar²² (Camiü'ddüvel) adlı eserde de yöre hakkında bilgi bulunmaktadır.

1630'lu yıllarda Erzurum'a gelen Tavernier, Erzurum'dan sonra Köprüköy'e uğramış, eserinde Han'dan bahsetmiş, sonra da Çoban Köprüsü üzerinden geçerek yoluna devam etmiştir.²³ Tavernier'den yaklaşık yüzyıl sonra Tournefort'da aynı yolu izlemiş ve yöreyi tanıtmıştır.²⁴

Osmanlı-Rus savaşlarının Osmanlıyı büyük ölçüde sarsmış olanlarından biri de 1828-29'da cereyan ediydi. 24 Haziran 1829 tarihinde Rus ordusunun arkasından Erzurum'a gelen şair ve komutan A.Puşkin, bu seyahati konu edinen eserinde²⁵ yöreyi şöyle anlatır: "...Kayalıklı kıyılarına çarpa çarpa hızla akıp giden Aras'ı gördük. Hasankale'den 15 verst uzaklıkta, aynı boyda olmayan yedi ayak üstünde gözüpekçe kurulmuş güzel bir köprü vardır. Bunu sonradan zengin olan bir çobanın yaptırdığı söyleniyor. Issız dağlarda tam bir yalnızlık içinde ölmüş bu çoban. Yapayalnız iki çam ağacının gölgelediği mezarı halâ orada imiş. Çevre ahalişi ziyaretine giderlermiş. Köprü'nün adı Çoban Köprüsü idi. Tebriz yolu bu Köprü'nün üstünden geçiyor.

Birkaç adım ötede bir kervansarayın karanlık yıkıntılarına uğradım..."

Puşkin burada, Çobandede Köprüsü ile tepede yer alan ve ziyaretgah haline getirilen Türbe'yi ve Kervansaray'ı tanıtmaktadır. Ancak Çobandede'nin Medine'de öldüğü ve mezarının orada bulunduğu yukarıdaki kaynaktaki ifade edildiğine göre, bu türbede yatan şahsın Çoban ailesinden başka bir şahıs olması gerekmektedir.

²⁰ EVLİYA ÇELEBİ: Seyahatname, Dersaadet 1315, C.V, s.43-44.

²¹ FERİDUN BEĞ: Münşeât es-Selâtin. I, İstanbul 1264, s.586.

²² MÜNECCİMBAŞI: A. g. e., (Camiü'ddüvel), C.II, s.332.

²³ J.B.TAVERNIER: XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat, (Çev. E.Gültekin), İstanbul 1980, s.29.

²⁴ J.P. de TOURNEFORT: A Voyage into the Levant. London 1741, I, s.280.

²⁵ A.PUŞKİN: Erzurum Yolculuğu (Çev. Ataol Behramoğlu), İstanbul 1981, s. 45-46.

²⁶ İBN KESİR: El-Bidaye ve'n-Nihâye: Büyük İslâm Tarihi (Çev. M. Keskin), İst. 1995. XIV, s.233;

XIX. Yüzyılda bu Köprü'den geçen ve çevre hakkında bilgi veren seyyahların sayısında hızlı bir artış görülmektedir.

1830 yılında Amerikalı misyonerlerden E.Smith ve H.G.O. Dwith²⁷ da bu Köprü'den bahsetmektedirler.

İngiliz W.J. Hamilton'da Erzurum üzerinden geçerek Köprüküy'e ulaşmış, önce burasının sonra da Çobandede Köprüsü'nün kendince önemli yanlarını not etmiştir. 8 Haziran'da Hasankale'den Horasan'a hareket eden Hamilton, Köprüküy ve Han konusunda şunları kaydetmiştir: "...Üç mil ilerde inişli çıkışlı tepeler küçük bir köy'e (Köprüküy) götürdü bizi. Birkaç yüz yarda ötede eski bir Han veya Kervansaray harabesi bulunuyordu ki bu han zengin bir islâmi üslûp içerisinde sert, kesme taştan, iyi bir işçilikle inşa edilmiş, ancak büyük kısmı da yıkılmıştı. Han'ın dört yanı dört yuvarlak kule ile takviye edilmişken girişi, güneyde birbirini takîbeden koridorun iç ve dış kısımlarında iki kapı halinde idi. Dış kapı girişinin üzeri elle oyulmuş arabesklerle süslü idi. Üsttede Gotik nişleri hatırlatan oyuklar bulunuyordu. İç kapı aynı üslûpta oyulmuş, fakat süsleme açısından zengin değildi. Ahırın geniş tonozları aşağı yukarı yirmibeş feet yükseklikte ve her tarafta beş sıra halinde kemerlere sahipti..."²⁸ Burada Han'ın en geniş şekilde tanıtıldığını görmekle birlikte tonoz yüksekliklerinin 25 feet kadar olduğunu da öğreniyoruz.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları sırasında buradan geçen R.Von Schluga da Seyahatnâmesinde:" ... Erzurum'da Deveboyu'na doğrudan doğruya kat' ve 27 km. dahilinde Hasankal'a mürtefi tepesini (1800 m.) tedip ve bu tepenin nihayetinde nehre kadar ilerleyen oldukça munhat bir kontroforu kat'ederek 14 km. nihayetinde Köprülüküy'e vasıl olduk..." diyerek köyün adının, Köprülüküy olduğunu belirtmektedir.²⁹

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşlarına gözlemci olarak katılan ve Seyahatname-i Hudud³⁰ adlı eseri kaleme alan Hurşid Efendi'nin bu savaşlar sırasında gördüklerini, işittiklerini ve düşüncelerini aktarırken bu yöre hakkındaki tespitleri de dikkat çekicidir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi Çobandede Köprüsü ile yakınındaki Han'ın belirtilen özelliklerinin Selçuklu geleneğini

²⁷E.SMİTH-H.G.O. DWİGHT: Missionary Researches in Armenia, London 1834, s.75-76.

²⁸W.J.HAMİLTON: Researches in Asia Minor Pontus and Armenia, Hildesheim-Zürich- New York 1984, s.185.

²⁹R.VON SCHULUGA: Haliyas ve Zivin Muhaberatı (Çev.M.Cemil), İst. 1328, 71 No'lu dipnot.

³⁰HURŞİD PAŞA: Seyahatname-i Hudud (Çev. A.Eser), İstanbul 1977, s.393.

sürdürmesi dolayısıyla XIII. yüzyılın sonunda (1297) birlikte inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Yine burada bir zaviye ve Çobandede'ye ait bir türbenin, Köprü ve Han'ın banisi tarafından yaptırıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Böylece burada ileriye dönük olarak bir şehrin kurulması için de bir yönlendirme yapılmış oluyordu. Nitekim zamanla burada oluşan ilçe de adını bu Köprü'den almıştır.

Han'ın kurulduğu güzergah, Erzurum-Doğubayazıt arasındaki merkezlerden geçmektedir. İtalyan seyyahı Pegolotti³¹ bu güzergah üzerinde XIV. yy. başlarında dokuz durak ismi saymıştır. Prof. Dr. R.H.Ünal 1970'lerde yayınladığı³² bir makalesinde bu durakları M.Kiepert'in değerlendirmesiyle Erzurum'dan çıktıktan sonra Bangni (d'Arzerone verso Torisi= Soğuk Çermik), Polorbech, Sermesso Colo, Aggia, Calaresti, Tree Chese, Sotto Larconea, Scaracanti olarak belirtmiştir. Bunlardan Bangni'nin Hasankale (Pasinler) yakınındaki Soğuk Çermik olduğu anlaşılmıştır. Bu durağı Hasankale, Onu da Polorbech takibetmektedir. Polorbech'in Ermenice Polorabahag (Değirmi Kale) olduğu, bunun da Çoban Köprüsü yakınlarında bulunabileceğine işaret edilmiştir. İşte büyük ihtimalle Polorbech Hanı'nın, Çobandede Hanı'ndan başkası olmadığı anlaşılmaktadır (Harita:1).

Çobandede Hanı'ndan sonra Sermessa Calo olarak verilmiş olan durağın gene bir günlük menzilin sonunda ulaşılacak Horasan olması, Aggia olarak verilmiş durak isminin de Tahir yöresinde aranması gerekmektedir.

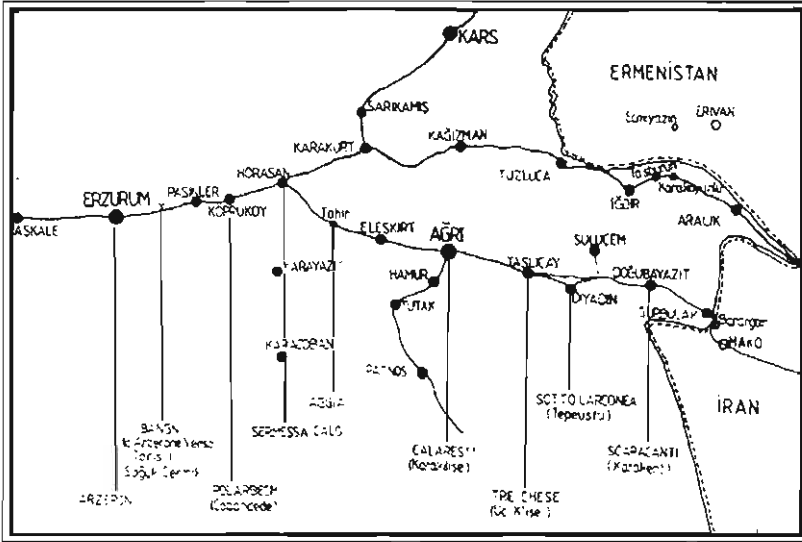
Calaresti olarak verilmiş durak isminin Karakilise (Ağrı)den başka birşey olamayacağı açıktır. Tree Chese olarak belirtilen durağın da Üç Kilise anlamına gelen Taşlıçay'ın eski adından kaynaklandığı kesindir. Sotta Larconea durağının Tepe Üstü anlamına gelmesi dolayısıyla, bunun da Diyadin yakınlarında olabileceği, yine R.H.Ünal'ın yaptığı değerlendirme arasındadır. Scaracanti durağının Karakent anlamına geldiğini ve Doğubayazıt'a yakın bir yerde aranması gerektiğine işaret eden yazarın, bu düşüncesine katılmak mümkün görünmektedir.

Görülüyor ki geçmişte Erzurum-Doğubayazıt arasında seyahat edenlerin uğradıkları merkezler ve geceledikleri hanlar,

³¹M.KİEPERT: Etude sur l'itinéraire de l'Asie Occidentale de Pegolotti. Historie Cl der Berliner Akad. 1881. s.901 vd. Pegolotti'ye dayanarak Kiepert tarafından yorumlanan bu güzergah için bkz. R.H.ÜNAL: "İğdır Yakınlarında Bir Selçuklu Kervansarayı ve Doğubayazıt-Batum Kervanyolu Hakkında Notlar". Sanat Tarihi Yıllığı. C.3. İstanbul 1970. s.15 vd.

³²R.H.ÜNAL: 31 No'lu dipnotta geçen makale. s.16.

bugünkü aynı güzergahta bulunmaktadır. Bu güzergahın üzerindeki hanlar Çobandede'de olduğu gibi bir bir yıkılıp ortadan kalksa da XII. yüzyıldan beri Anadolu-Türk mimarisinde çok önemli bir yere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Belki de çok dikkatle aranırsa bu güzergahta Köprükoy Hanı gibi harap, temel izleriyle bazı eserleri de tespit etmek mümkün olacaktır.

PEGOLOTTI'NİN VERDİĞİ ÖZAK İSİMLERİNİN HARİTADAKİ GÖSTERİLİŞİ (M.KIEPERT'İN DEĞERLENDİRMESİYLE)

Resim 1

Resim 2

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 3

Resim 7